

Quan la literatura anava sobre rails

L'aparició del tren influí sobre la visió del món en diverses obres literàries. La fugacitat del paisatge vist des del vagó o el poder de la màquina foren alguns elements recurrents en la literatura europea del segle passat i començaments d'aquest.

150 ANYS

“o tren corre, corre, corre,/ lo qu'era lluny ja és aprop,/ l'una visió l'altra esborra/ com en un kaleidoscop.” Aquests versos, inclosos en el poema titulat “Notes de viatge”, van ser escrits a primers de segle per Francesc Matheu, un poeta que adquirí prestigi com a editor de *La Il·lustració catalana* i organitzador dels Jocs Florals.

Vivint a cavall de dos segles, Matheu pertany a una de les generacions que es van veure sorpreses per aquesta màquina de vapor que anul·lava distàncies, difuminava paisatges i trencava la pau de zones silencioses. El ferrocarril significava una ruptura. I no solament pel canvi del model econòmic i social, que ja s'havia trasbalsat amb les màquines de vapor a les indústries. El tren implicava un trencament en la manera de traslladar-se. Si un trajecte com París-Brussel·les –300 km– exigia, amb la diligència, tres dies i mig i el cotxe correu hi esmerçava gairebé dos dies, el tren permetrà anar d'una capital a l'altra en menys de deu hores, que ja no-

més seran sis i mitja l'any 1860.

Aquests canvis de lloc tan sobtats –per a aquella època– feren meravellar-se escriptors tan poc entusiastes del progrés com l'alemany Heinrich Heine, que posa el ferrocarril, pel seu impacte, al nivell d'invents com el canó i la impremta. Per Heine, el tren fa

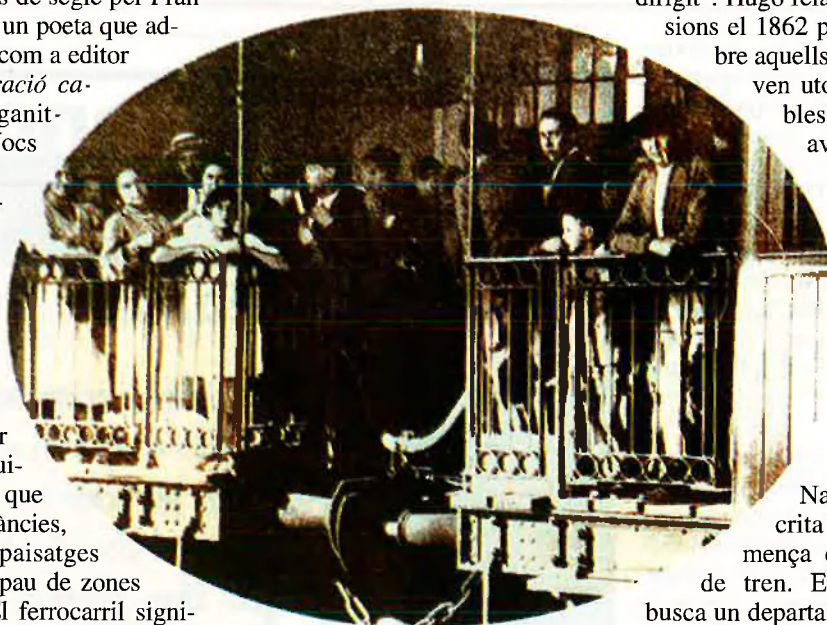
pals símbols del progrés, tant per lloar-lo com per blasmar-lo. Victor Hugo, a *Els Miserables*, descriu un revolucionari que creia en tots els somnis: “els ferrocarrils, la supressió del sofriment en les operacions quirúrgiques, la fixació de la imatge en la cambra fosca, el telègraf elèctric, el gobus dirigit”. Hugo feia aquestes al·lusions el 1862 per ironitzar sobre aquells que consideraven utopies irrealitzables tots aquestes avenços.

No tothom se sentiria tan entusiasmada.

Flaubert mateix se'n rigué dels que prenien la locomotora com un element líric.

Pilar Prim, de Narcís Oller, escrita el 1906, comença en una estació de tren. El protagonista

busca un departament buit, però desespera, perquè som a mitjan juliol, “al bo de l'escampada estiuenca dels barcelonins”. Un cop instal·lat, quan el viatge s'inicia, un fum tebi embolcalla desagradablement els passatgers, “omplint-los l'olfacte d'olor de sofre i el paladar de gust de tinta”. Poc després, el paisatge es mostra esquiu. Un noi fa un crit entusiasta, en veure les ruïnes romàntiques del castell de Centelles, “però la visió no dura sinó un instant: amb

Europa més petita: “Em sembla que les muntanyes i els boscos de tots els països s'acosten a París. Ja respiro el perfum dels til·lers alemanys; el mar del Nord ve a trencar a la meua porta”, escriu Heine amb una barreja d'admiració i terror.

El XIX no és només el segle del ferrocarril, sinó també de moltes meravelles més. El tren de vapor, però, és pres com un dels princi-

la velocitat del tren, aquell castell fugia, emportat pel vent, a les regions dels núvols, com el temps se n'havia endut, abans, les realitats de sa força i de son destí". En altres novel·les, com *La febre d'or* i *L'escanyapobres*, Oller retrata l'impacte econòmic i social de l'expansió del ferrocarril.

Si des del tren la visió del paisatge era difícil, des de terra observar allò que hi havia en el tren tampoc no era senzill. És el que li passa a un personatge en una de les grans novel·les que utilitzen el ferrocarril com a element central: *La bèstia humana*, que Émile Zola va escriure el 1889, una obra mestra de la literatura sobre rails. Jacques veu com sorgeix la màquina, com passen els vagons a velocitat de vertigen, tal que "la vista dubtava després de les imatges entrevistes". En una fracció de segon, Jacques veu a través dels vidres d'un vagó reservat, "un home que en subjectava un altre caigut en un banc i li clavava una navalla a la gola, mentre una massa negra, potser una tercera persona o bé unes maletes caigudes, carregava amb tot el seu pes sobre les cames convulses de l'assassinat". Poques dades per a un testimoni clau en un crim.

La màquina, potent i de vegades indomable, és com un ésser humà del qual el maquinista té cura amb tota delicadesa. Però en cert moment la locomotora pateix pels seus esforços i, quan es produeix l'accident final, la màquina morta s'equipara a unes restes humanes: "I la pila de ferro, d'acer i de coure que deixava allà aquell colós destrossat, amb el tronc ferit, els membres escampats al voltant, els òrgans inutilitzats i trets a l'exterior, adquiria l'espantosa tristesa d'un cadàver humà, enorme; de tot un organisme que havia viscut i al qual se li acabava d'arrabassar la vida en mig del dolor".

Aquesta humanització de la màquina també permet associar el seu llenguatge monòton als sentiments que es desperten en les persones. A *L'hereu Noradell* (1889), Carles Bosch de la Trin-

xeria descriu així el moment de la marxa d'un personatge: "Lo xiulet estrident de la locomotora, xiulet despiedat, inhumà, que esqueixa el cor, los separa." Mentre que el dia del retorn "lo xiulet de la màquina ja no és estrident, al contrari, s'ha tornat sonorós, suau... commou i augmenta los glatits del cor".

El moviment dels ferrocarrils servia, doncs, per dibuixar imatges humanes, per compondre símbols sobre els sentiments dels personatges de les novel·les. Però tenia altres influències en poesia. Robert Louis Stevenson publicava, el 1885, un poema on la mètrica variada, perfectament estudiada, fa prendre el ritme de l'acceleració, posteriorment de la velocitat de creuer, amb estrebades i frenades, sense que els versos equivalents en estrofes diferents tinguin el mateix esquema.

El tren com a element quotidià. Passats els anys, els trens es modernitzaren i se situaren de ple entre els elements més quotidians. L'expansió de l'automòbil o l'aparició de l'avió ja eren prou sorprenents per cridar l'atenció de la gent i d'alguns literats. Aquests no oblidaven el tren, però ja no el tenien com l'element innovador, lloat o criticat. Patrícia Higsmith hi provocava una trobada en *Estranys en un tren* per crear un misteri que després Hitchcock plasmava magistralment. Agatha Christie situava un dels seus assassinats en l'Orient Express.

El 1872, George Elliot mostrava, a *Middelmarch*, la reacció de la gent d'un poble a la construcció del ferrocarril: "Les vaques perdran les cries" o "perjudicarà la terra i, a la llarga, la gent pobre". I els que opinaven diferent s'acaraven "a un problema conegut per qualsevol persona que hagi mirat de raonar, en èpoques d'obscurantisme i sense la col·laboració de cap miracle" amb gent que es creu en possessió plena de la veritat.

Avui encara hi ha escriptors que han estat testimonis d'aquestes

reaccions. És el cas del congolès Emmanuel Dongala, químic i escriptor. A *El foc dels orígens* (1987) plasma la por i la meravella per un invent que irromp en la vida de la gent del país. La duresa de la construcció del ferrocarril deixa un rastre de morts, però després la gent es pren el moment de veure passar el tren amb tanta importància com l'hora de menjar. De la meravella es passa a la confiança cega en la tècnica.

Ara queden pocs indrets on hi hagi escriptors que puguin plasmar aquesta sorpresa inicial i aquesta posterior deïficació de la tècnica. Els trens entren en narracions o poemes com a elements tan quotidians com els núvols o les cases. Curiosament, els trens de vapor i les estacions es fan servir en exercicis de nostàlgia, per evocar un temps més calmat i potser entranyable. Aquelles màquines que atrafegaren la vida de Heine o d'Hugo ara serveixen, precisament, per buscar el contrast amb la vida d'alta velocitat dels nostres dies.

Imatge del 'Tren del centenari', rèplica exacta del que va recórrer la línia Barcelona-Mataró inaugurada el 1848. L'aparició del tren, que va sorprendre els contemporanis per la seva velocitat, apareix avui en les narracions com un element quotidià o, fins i tot, com a símbol d'un passat més tranquil.

Xavier Duran